

Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті: короткий огляд положень

29 вересня 2022

Одним із поширених злочинів, які вчинені на території України під час війни, розпочатої російською федерацією, є дії, пов'язані із сексуальним насильством щодо різних категорій людей. Вчинення таких злочинів вимагає від держави забезпечення їх належного розслідування, створення умов для притягнення винних до відповідальності та закріплення механізмів щодо відшкодування шкоди.

Міжнародна практика вже знайома із питанням документування та розслідування сексуального насильства під час воєнних дій. Відповідні узагальнення знайшли відображення у [Міжнародному протоколі із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті](#) (далі – Міжнародний протокол).

Міжнародний протокол – це комплекс керівних вказівок, які визначають кращу практику документування чи розслідування сексуального насильства як воєнного злочину, злочину проти людяності, акту геноциду або інших тяжких порушень міжнародного кримінального права, міжнародного права прав людини або гуманітарного права. Він є практичним документом, який не є обов'язковим для використання на державному рівні як акт юридичної сили. Проте його важливість полягає у тому, що він може застосовуватись як інструмент підтримання діяльності національного та міжнародного правосуддя і спеціалістів-практиків у галузі прав людини для ефективного та спрямованого на захист документування.

Велика увага в описуваному документі приділяється поняттю сексуального насильства, визначенню його контексту, форм, наслідків тощо.

Сексуальне насильство розглядається з точки зору міжнародного права. Увага звертається на те, як міжнародне кримінальне право, право прав людини та гуманітарне право доповнюють одне одного і можуть одночасно застосовуватися до конкретної справи за умови, що факти відповідають різним правовим вимогам.

Описуючи універсальну юрисдикцію як інструмент боротьби з безкарністю, наголошується, щозгідно з національним законодавством кримінальна юрисдикція, як правило, пов'язана з принципом територіальності (тобто злочин скоєний у державі, яка здійснює юрисдикцію) або національністю підозрюваного порушника чи постраждалого. Проте у конфліктних і постконфліктних країнах суди у «державі територіальної юрисдикції» часто є недоступними для постраждалих через небезпеку, відсутність ресурсів та інституційну спроможність, наявність внутрішньої непідсудності, амністії або через відсутність політичної волі, особливо, коли злочини підтримуються державою або до них залучені державні посадові особи, або тому, що порушники покинули країну.

У найширшому розумінні принцип універсальної юрисдикції дає змогу національним органам влади будь-якої держави здійснювати розслідування та переслідувати у судовому порядку осіб, підозрюваних у певних злочинах із точки зору міжнародного права, таких як воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид і катування, незалежно від того, де ці злочини було скоєно, та незалежно від національності або місця проживання постраждалих чи підозрюваних осіб.

Відправною точкою розгляду міжнародних злочинів, що стосуються актів сексуального насильства в контексті Міжнародного протоколу, є Римський статут. Однак Римський статут не є найвичерпнішим напрацюванням застосовного міжнародного кримінального права. Звичаєве міжнародне право та право деяких країн у багатьох розуміннях є ширшим.

Тимчасові трибунали застосовували принципи звичаєвого міжнародного права. Судова практика, що виникла з діяльності таких установ, також несе зміст і відображення більш широких принципів. Тоді як Міжнародний протокол концентрує увагу на положеннях, викладених у Римському статуті, спеціалістам-практикам слід пам'ятати значення судової практики тимчасових і змішаних трибуналів як джерела застосовних принципів, зокрема тому, що велика кількість положень Римського статуту ще не винесена на розгляд або не ухвалена. Саме тому тільки судова практика тимчасових і змішаних трибуналів може надати корисні керівні вказівки. Рішення і тлумачення національних кримінальних судів, судів із прав людини та інших механізмів також можуть бути корисними, наприклад, у визначенні звичаєвого міжнародного права, або, за необхідності, загальних принципів права.

Міжнародний трибунал щодо Руанди був першим міжнародним трибуналом, який у своєму прецедентному рішенні у справі «Прокурор проти Акаєсу» від 2 вересня 1998 року (справа № МКТР 96-4-Т) визнав, що зґвалтування і сексуальне

насильство можуть становити геноцид. Він дійшов висновку, що «згвалтування та сексуальне насильство, безсумнівно, становлять завдання постраждалим тяжкої фізичної та психічної шкоди, і, крім того, з точки зору Палати, одним із найгірших способів завдання постраждалим шкоди. Сексуальне насильство було невід'ємною частиною процесу знищення, який безпосередньо спрямовувався на жінок тутсі та безпосередньо сприяв знищенню їх самих та групи тутсі в цілому» (пункт 731).

У своїх висновках автори Міжнародного протоколу звернули увагу на те, що незалежно від того, чи правосуддя здійснюється через індивідуальний судовий розгляд чи подання анонімної інформації стосовно масових злочинів і звинувачень, на першому місці у стратегії притягнення до відповідальності мають бути автономія, розширення прав і захист постраждалих та інших свідків. Для цього спеціалістам-практикам необхідно неухильно поважати право постраждалих та інших свідків робити власний вибір, бути повністю поінформованими щодо ризиків і переваг участі та давати чи не давати згоду на кожний аспект документування. Це також передбачає постійну інформованість про допомогу, послуги та захист потреб тих, хто бере участь у документуванні, як у самому процесі документування, так і після нього.

У Міжнародному протоколі висловлено сподівання, що в майбутньому цей документ служитиме практичним інструментом для подолання деяких проблем, з якими стикаються документувачі сексуального насильства як злочину чи правопорушення відповідно до чинного міжнародного законодавства. Цей документ буде розвиватися та оновлюватися з появою нових практичних напрацювань.

Держави мають змогу полегшувати та розширювати можливості документування злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, згідно з базовими принципами та методами, визначеними у Міжнародному протоколі, розробляти національні плани дій з метою підвищення рівня інформування із зазначеної проблематики, використовувати цей протокол як основну та базову методологію для навчання працівників документуванню сексуального насильства як злочину або порушення відповідно до чинного міжнародного законодавства у зонах конфліктів.

Матеріал підготував Павло Пархоменко,
голова Бахмацького районного суду Чернігівської області,
у межах проєкту Центру верховенства права
та Академії Фольке Бернадотта (Folke Bernadotte Academy)
«Верховенство права під час війни»